

**A gyermekvédelemben előforduló
jogi és szakmai ellentmondások
vizsgálata szociálpedagógus
szemmel**

Tartalomjegyzék

A GYERMEKVÉDELEMBEN ELŐFORDULÓ JOGI ÉS SZAKMAI ELLENTMONDÁSOK VIZSGÁLATA SZOCIÁLPEDAGÓGUS SZEMMEL	1
TARTALOMJEGYZÉK	2
BEVEZETÉS	3
TÁRGYALÁS	4
SZAKIRODALMI ÁTTEKINTÉS.....	4
<i>Probléma felvetés</i>	<i>4</i>
<i>Kettős mandátum.....</i>	<i>8</i>
<i>Önkéntes vagy küldött kliens.....</i>	<i>8</i>
<i>Segítség vs. kontroll</i>	<i>10</i>
<i>Etikai dilemmák a szociális munkában</i>	<i>10</i>
<i>A gyermekvédelem alapfogalmai</i>	<i>12</i>
KUTATÁS MÓDSZERE	22
KUTATÁS EREDMÉNYE	25
<i>Ismertető a Gyermekjóléti Szolgálatokról.....</i>	<i>25</i>
<i>Dokumentumelemzés</i>	<i>27</i>
<i>Kutatásom összegzése</i>	<i>40</i>
ÖSSZEFOGLALÁS	41
IRODALOMJEGYZÉK	43

Bevezetés

Tudományos kutatásom tárgya a gyermekvédelemben történő munka vizsgálata. A gyermekvédelem mindig is közel állt hozzám, tanulmányaim elvégzése során volt lehetőségem betekintést nyerni az itt folyó munkába, mely rendkívül felkeltette az érdeklődésemet.

Céлом a kutatással, hogy felderítsem, megvizsgáljam azokat a fennálló ellentmondásokat, melyek a gyermekvédelem területén előfordulnak, s melyekkel a szociális szakemberek nap, mint nap szembetalálják magukat. Ezt leszűkítve a jogi és szakmai háttérét vizsgáltam meg a gyermekvédelemmel kapcsolatos munkának, hiszen ha belegondolunk, hogy a leírt jogszabályok, törvények nem mindig egységesek következtethetünk arra, hogy milyen nehéz ezeknek megfelelően dolgozni a mindig eltérő helyzetű, háttérű, krízishelyzetbe került klienssel történő munkában.

Tanulmányomhoz kapcsolódó szakmai gyakorlataim során én is tapasztaltam olyan ellentmondásokat, melyek választás elé állítottak, s szakmai-etikai dilemmákat vetettek fel bennem.

Mint leendő szociális területen dolgozó szakember úgy gondolom, a téma időszerű, és jelentős tényezők feltárására ad lehetőséget. Aktualitását mutatja, hogy számos szakember is indított kezdeményezéseket, írt cikkeket azzal kapcsolatban, hogy milyen ellentmondásokkal, nehézségekkel találkoztak a gyermekvédelem területén dolgozók.

Személy szerint rendkívül fontosnak tartom, hogy a tehetetlenség okaira, nehézségekre rámutassunk kutatásaink révén, annak érdekében, hogy a jövőben megoldást találjanak arra, hogy a különböző területeket összehangolva, megkönnyítsék, egyértelművé tegyék a gyermekvédelem munkáját.

Kutatásom elvégzésének eszközeként narratív dokumentumelemzést alkalmaztam, mely során a Gyermekjóléti Szolgálatok működésének sajátosságait vizsgáltam.

Tárgyalás

Szakirodalmi áttekintés

Probléma felvetés

„A gyerek nem az állam, vagy a családja tulajdona, hanem önálló személyiség, jogokkal felruházva. A korszerű gyermekvédelem, szociális munka a gyermeket önálló személyként tételezi, pusztán létezése jogán. Ezek a jogok nem feltételhez kötöttek, nem függenek a szülők viselkedésétől, de a gyerekek saját viselkedésétől, jövőbeni „produkciójától” sem. Jogszabályok írják le egyértelműen ezeket a jogokat Magyarországon is.” (Herczog, 2007. 33. o.)

Márpedig országunkban – szerencsénkre, vagy sem - számos jogszabály foglalkozik ennek a biztosításáról. A törvények, jogszabályok sokaságában könnyű elvesznie a szakembernek, hiszen amellett, hogy mindről tudomása kell, hogy legyen, figyelembe véve munkáját úgy kell végeznie, hogy nekik megfeleljen. Ez akkor okozhat nehézséget, ha a jogszabály a szakmai gyakorlattal szemben dilemmákat, ellentmondásokat vet fel a szakmabelinek.

„A gyermek védelmét Magyarországon az 1997.évi XXXI. törvényen kívül közvetlenül és közvetetten számos más jogszabály is szabályozza, így az alaptörvény, az alkotmány, a közoktatási törvény, a családjogi törvény, az egészségügyi törvény, a szociális törvény, az esélyegyenlőség törvény és mindenekelőtt a gyermek jogairól szóló ENSZ egyezmény, melyet a magyar parlament 1991.évi LXIV. törvénnyel hirdetett ki.” (Herczog, 2001. 9-10. o.)

A magyar gyermekvédelem rendszerének működése ezen jogszabályoktól, törvényektől, egyezményektől egyaránt függ. Mindezeket összehangolva a gyermek, és/vagy a család igényeinek megfelelően szolgáltatásokat, illetve segítséget nyújtva végzik a szakemberek a munkájukat. Az előírások követése, betartása, ismerete azonban nem elégséges ahhoz, hogy egy szakember az etikai, szakmai elveknek megfelelően végezze el a munkáját.

A törvényi szabályozás jelentősége, hogy „...megalapozza annak a sokoldalú biztonságnak az elemeit, amelyek elengedhetetlenül fontosak annak érdekében, hogy a gyermekek minden tekintetben optimális felnőtté válása elérhető legyen.” (Herczog, 2001. 26. o.) A jogi szabályozás egy fontos alappillére a gyermekvédelemnek, de az sem elhanyagolható szempont, hogy hogyan értelmezik ezeket az egyes szakemberek, milyen módon kapcsolják a gyakorlati munkájukhoz, illetve az adott feltételek rendelkezésre állnak-e egyáltalán a megvalósításukhoz. (Herczog, 2001)

Tehát amin érdemes elgondolkodni, hogy a jog a keretét adja meg a gyermekvédelemmel kapcsolatos munkának, s nem ad tartalmi többletet. Szerepét megfogalmazhatjuk úgy is, hogy nélküle nem működne a gyermekvédelem, azonban a fontossági sorrendnek nem az élén helyezkedik el.

A jogi szabályozás mellett még ugyanilyen fontos szerepet tölt be a szakmai, vagy az etikai szabályozás is. Szakmai szabályrendje minden munkaterületnek van, legalábbis kellene lennie, mely szerint a szakemberek dolgozni tudnak, ez egy elfogadott leírt szabályrend, mely segíti a jogalkalmazást. Az etikai szabályoknak is ugyanilyen fontos szerepük van a gyermekek védelmében történő munka során. Tehát úgy kell az előírt jogszabályoknak megfelelni, szakmai módszereket alkalmazva dolgozni, hogy az etikai elvek ne sérüljenek. Nagy jelentőséggel bír, hogy a szakember a munkája során világosan meghatározza az egyes fogalmakat, definíciókat, átgondolja a használatos módszereket, s előrevetítse azt is, hogy mit vár eredményként, és mit tekint sikernek. Fontos, hogy ezeket ne csak önmagával tisztázza a szakember, hanem az adott klienskörrel is. A gyerekekkel és szüleikkel is ismertetni kell minden fogalmat, szabályokat, eljárásokat, különben állandó félreértés, fogalomzavar keletkezhet a segítő és kliense között. (Herczog, 2001)

„Minden társadalom elsőrendű feladata a gyermekek és fiatalok nevelése, felkészítése a felnőtt életre.” (SZMM, 2010. 21. o.) A gyermekvédelem számára fontos a gyermek egészséges felnőkedése, optimális felnőtté válása. Ebből a célból próbálnak megfelelő szolgáltatásokat létrehozni, és nyújtani. A már meglévő ismereteink alapján ahhoz, hogy ez biztosítva legyen szükséges a gyermek számára a szeretet, az érzelmi biztonság, az állandóság. Ezek habár nem teljesen biztosítják, de megalapozzák a célt. A gyermekvédelemmel egy olyan rendszert próbálnak megvalósítani, amely minden gyermekre kiterjed, s az egyéni szükségleteiket veszi figyelembe. A gyermek jóléte az elsődleges cél, illetve hogy a családjában növekedhessen fel, ezért rendszerként néznek

egy családra, amelynek a működését vizsgálják, s ebben nem keresnek bűnbakot. Az 1997-es gyermekvédelmi törvény is azt a célt szolgálja, hogy a gyermekvédelmi rendszer és a szolgáltatásai minden rászoruló gyermek esélyegyenlőségét növelje, s támogassa a családokat is, mindeközben érvényesüljenek a törvényekben foglalt elvek és értékek. (Herczog, 2001)

A gyermekvédelem nagy jelentőséget szentel alapelveinek és a gyermeki jogoknak, melyeket tartalmaz az ENSZ Egyezmény a gyermek jogairól, amit Magyarországon az 1991.évi LXIV. törvény hirdetett ki.

Néhány fontosabb gyermeki jog az Egyezmény alapján:

„ 2. cikk

1. Az Egyezményben részes államok tiszteletben tartják és biztosítják a joghatóságuk alá tartozó gyermekek számára az Egyezményben lefektetett jogokat minden megkülönböztetés, nevezetesen a gyermeknek vagy szüleinek vagy törvényes képviselőjének faja, színe, neme, nyelve, vallása, politikai vagy más véleménye, nemzeti, nemzetiségi vagy társadalmi származása, vagyoni helyzete, cselekvőképтелensége, születési vagy egyéb helyzete szerinti különbségtétel nélkül.

2. Az Egyezményben részes államok megteszik a megfelelő intézkedéseket arra, hogy a gyermeket hatékonyan megvédjék minden, bármely formában jelentkező megkülönböztetéstől és megtorlástól, amely szülei, törvényes képviselői, vagy családtagjai jogi helyzete, tevékenysége, véleménynyilvánítása vagy meggyőződése miatt érhetné őt.

3. cikk

1. A szociális védelem köz- és magánintézményei, a bíróságok, a közigazgatási hatóságok és a törvényhozó szervek minden, a gyermeket érintő döntésükben a gyermek mindenek felett álló érdekét veszik figyelembe elsősorban.

2. Az Egyezményben részes államok kötelezik magukat arra, hogy a gyermek számára, figyelembe véve szülei, gyámjai és az érte törvényesen felelős más személyek jogait és kötelességeit, biztosítják a jólétéhez szükséges védelmet és gondozást, e célból meghozzák a szükséges törvényhozási és közigazgatási intézkedéseket.

3. Az Egyezményben részes államok gondoskodnak arról, hogy a gyermekkel foglalkozó és védelmét biztosító intézmények, hivatalok és létesítmények működése megfeleljen az illetékes hatóságok által megállapított szabályoknak, különösen a biztonság és az egészség területén, valamint ezek személyzeti létszámával és szakértelmével, továbbá a megfelelő ellenőrzés meglétével kapcsolatban.”

(1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről)

(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV)

Mindezért igyekszik a gyermekvédelem körülményektől függetlenül mindent megtenni annak érdekében, hogy a szülők képesek legyenek gyermekeik felnevelésére, s a megfelelő környezet biztosítására. A gyermekek bármilyen hátrányos megkülönböztetése tilalmának érvényesítése érdekében a szakembereknek szembe kell nézniük előítéleteikkel, s tudatosítaniuk kell őket, hiszen egyébként nem feltétlenül teljesül e gyermeki jog. (Herczog, 2001)

„A mindennapi élet bizonyítja, hogy könnyebben és jobb eredménnyel hajtjuk végre a magunk által választott feladatokat, kötelezettségeket. A szociális munka, a pszichológia sok évtizedes tapasztalatai azt mutatják, hogy a kötelezően elfogadott segítség vagy a kényszer ritkán jár a várt eredménnyel.” (Herczog, 2001. 28. o.)

Mint ahogy azt már Herczog Mária (2001) is kihangsúlyozta, rendkívül fontos szempont a szociális szakmában az önkéntesség elve, hiszen a segítséget nyújtó szolgáltatások elfogadására képessé kell tenni a szülőket, s nemcsak arra, hogy elfogadják a segítséget, hanem arra is, hogy ők maguk kérjék. Tehát az egyik témakör, mellyel külön szeretnék foglalkozni, az az önkéntesség-kötelezettség kérdése a szociális munkában.

Pataki Éva (2006) és Gakovic Dániel (2007) gondolkodása a témával kapcsolatban személy szerint nagyon megfogott, így az ő cikkeik alapján indultam el.

Kettős mandátum

A magyar népnek a történelem során sok küzdelmet kellett megvívniuk, hogy rendelkezhessenek széleskörű szabadságjogokkal, a megszerzett jogokból pedig nem szerettek volna veszíteni. Ezért is fontos, hogy akármilyen területen foglalkozunk az emberekkel, biztosítsuk számukra az egyenlőség, szabadság érzését, s a partnerviszony kialakítására törekedjünk. Ezek az elvek a szociális szakma indulásánál is meghatározóak voltak. A szociális munka célja az embereken való segítség, melyet már a kezdetektől próbáltak megvalósítani a szakemberek különböző módszerekkel. Megváltozott a helyzet, miután az állam megkötötte különböző jogszabályokkal a szociális szakma kezét, s az előírt programok által a segítő mellett megjelent a kontroll funkció is, mely alapvetően nem egyezik a szakma elképzeléseivel. Szintúgy megjelent az ún. kettős mandátum ténye, mely több szempontból is ellentmondásokkal telivé teszi a szakember munkáját, belső konfliktusokat okozva a szakembernek magának. Az első paradoxonhelyzet a támogató-segítő, illetve a normaközvetítő-kontrolláló munkában jelenik meg, hiszen a szakmai elveket, illetve előírt munkafeladatokat követve mind a kettő feladatot el kell látniuk egyszerre. A másik feszélyező ellentmondás abból adódik, hogy kétoldalú megbízói körrel rendelkeznek a szakmabeliek. Az egyik oldal a segítséget igénylő klienskör, a másik pedig maga az állam, aki megadja az ellátáshoz szükséges keretet, ezáltal megszabhatja a munka elveit is, tehát, hogy egy szakember mit tehet, s mit nem. Megszabhatja azt is, hogy mit vár a klientsztől, ha a szolgáltatást igénybe veszi. (Pataki, 2006)

Önkéntes vagy küldött kliens

A szolgáltatás igénybe vétele lehet önkéntes, saját döntésen alapuló választás, és lehet a hatóság által kötelezett igénybevétel is, ahol a kliens a kapcsolatra „kényszerítve” van. Az önkéntesség-kötelezettség kérdésével kapcsolatban még a szakmabelieknek is eltérő véleményük formálódott. Az egyik csoport úgy véli, hogy a segítői kapcsolat csak akkor valósul meg, ha a kliens önként kéri a segítséget, ekkor történhet csak érdemleges beavatkozás. Mások úgy gondolják, hogy önkéntes alapon érkező klienssel szinte nem is találkoznak a rendszerben, és sokszor olyan kötelezően érkező klienseknek nyújtanak

szolgáltatásokat, akikkel egyébként szakmai szempontból nem kellene együtt dolgozniuk. (Pataki, 2006)

Míg Pataki Éva (2006) a külső kontrollal foglalkozik, mely magában foglalja egyrészt a szakemberek munkájának állam általi ellenőrzését, másrészt a szakember által klienst érintő ellenőrző funkciót, addig Gakovic Dániel (2007) cikkében az ún. belső kontroll kérdésének taglalását találja fontosnak.

Gakovic (2007) jelentős szempontnak véli a kontrollal kapcsolatos vizsgálatok során, hogy különbséget tegyünk a külső, illetve a belső kontroll között. Az utóbbit elfogadhatónak, sőt a segítő folyamat részeként szükségesnek is tartja. A belső kontroll során a segítő és kliens kapcsolatában a kliens lesz a megbízó, s ez a kontroll csak addig tart, amíg a kliens ezt kéri, és amíg az ő fejlődését szolgálja. Hogy miért fontos ez? Biztonságot ad a kliensnek, könnyebben meg tud nyílni, ezáltal segíti őt abban a folyamatban, hogy megbízzon a szakemberben. S ez kölcsönös, hiszen a szakembernek is meg kell bíznia a kliensben. Még ha nem is ért vele egyet, el kell fogadnia a döntését, s nem szabad minősítenie, tehát fontos, hogy mind a két oldalról egyaránt létrejöjjön a bizalom ebben a kapcsolatban. (Gakovic, 2007)

Pataki Éva (2006) az önkéntes klienst, mint motivált klienst említi meg, aki saját akaratából vette igénybe a szakember által nyújtott szolgáltatásokat. Őket emlegetik úgymond „jó” kliensnek, akikkel könnyű együttműködni, eredményes lehet a munka, hiszen nem hiányzik náluk a kellő motiváció és problémabelátás. A kötelezett kliens, mint nem motivált kliens jelenik meg, hiszen valamilyen hatósági kényszer miatt vesznek részt a segítői folyamatban. Sokszor előfordul, hogy felháborodnak azon, miért kéne nekik egy szolgáltatást kötelezően igénybe venniük, számos esetben nem is értik, miért szükséges nekik egy segítő folyamatban részt venniük, és ez kihat a szociális munkással való kapcsolatukra. Vannak pozitívabb képek is a kötelezett klienssel kapcsolatban. Sokan például a kötelezés révén szereznek tudomást a lehetőségekről és örömmel vesznek, ha elmondhatják problémájukat. Vannak olyanok, akik a hatósági kötelezés után szigorúbb eljárásra számítanak, s megkönnyebbülnek a szociális szakemberrel való találkozás során. A kötelezett kliensről azt tartják, hogy a problémabelátásuk, együttműködési szándékuk, illetve motivációjuk nagyon gyenge. Rooney és Trotter (in: Pataki, 2006) szerzők szerint fontos megállapítani már a kapcsolatfelvételnél, hogy az adott kliens milyen motivációval érkezett, mivel ez meghatározza a folyamatot már egészen a kezdetektől. Három

kliensfajtaát különböztet meg *de Shazer* (in: *Pataki*, 2006), a „látogató”, aki csak egyszerű információgyűjtés céljából keresi fel a szakmabelieket, a „panaszos”, akinek arra van szüksége, hogy kibeszélje problémáit, de együttműködni nem akar, illetve a „vevő”, aki kellő motivációja által az együttműködésre törekszik. (*Pataki*, 2006)

Segítség vs. kontroll

Noha *Pataki* (2006) műve alapján számos munkát nehezítő jelenséget, jellemzőt megismerhetünk, ha olyan klienssel dolgozunk, akit a munkára köteleztek, *Gakovic* (2007) megemlíti azt is, hogy a szakembernek is jelentős szerepe van abban, hogy megpróbáljon hű maradni szakmai elveihez. Tehát azt tartja lényegesnek, hogy a szakember a munkája végzése során, követve a meghatározott munkaelőírását ne menjen át egy ún. „szociális rendőrség” szerepkörbe, vagyis ne a különböző szankciókkal próbáljon hatni a hozzá kötelező jelleggel küldött kliensre. Fontos arra figyelnie, hogy munkája elvégzése során, közvetítse az állam normáit a kliens felé, azonban megmaradjanak a szakmai értékei, tudása, s ne éljen különböző büntetésekkel, szankciókkal. (*Gakovic*, 2007)

Összességében sokféle szempontból lehet vizsgálni az önkéntesség-kötelezettség, kontroll-segítés kérdését, s egyre több szakirodalom veszi górcső alá ezt a témát, melyet azzal is magyaráznak, hogy a professzionális segítő tevékenység folytatásához fontos, hogy minél kevesebb legyen az ún. látszat-együttműködés a kliens illetve a segítő között. Tehát, hogy ne legyen gyenge, bizalmatlan, nem megfelelően definiált kapcsolat közöttük, s a munka ne haladjon olyan irányba, mely csupán a jogi, adminisztrációs, illetve hivatali feladatok elvégzését biztosítja.

Etikai dilemmák a szociális munkában

A szociális szakemberek munkáját megnehezítő néhány kettős ellentmondással már megismerkedhettünk a kettős mandátum vizsgálata alapján. Emellett azonban még számos felmerülő dilemmahelyzettel találkozhatunk, melyek az Etikai kódex elveinek követése alapján vethetnek fel kérdéseket a szakmabeliekben.

Maga a szociális munka mondhatni dilemmák sajátos rendszere. A dilemmahelyzet nem más, mint valamilyen felmerülő lehetőségek közüli választás. Általában jellemző, hogy a rendelkezésre álló információk nem elégségesek, vagy ellentmondásosak, ezért is van speciális döntéshelyzetekről szó, melyekben nem a legjobb, hanem a helyzetnek leginkább megfelelő megoldást keressük. Ezáltal a dilemmahelyzetek során felmerülő alternatívaválasztás szinte minden esetben feszültséggel és érdekekkel teli, tehát nem egyszerű a döntések meghozatala. A fennálló helyzeteknek fontos lehet maga a felismerése is, hiszen a látens dilemmahelyzetek nap, mint nap előfordulhatnak a szociális munka során. A dilemma részei lehetnek érvek, információk, valamint tapasztalatok is objektív, illetve szubjektív elemekkel társulva. (Alpár, 2010)

A szociális szakma etikai kódexének alapelvei közül kiemelném az alábbiakat: az emberek értékének és méltóságának az elfogadása, törekvés a szociális jólétre, s az ehhez szükséges módszerek folyamatos fejlesztése, kettős felelősség a hatalom és a kliens irányába, végül, de nem utolsó sorban a szakértelem, s ennek állandó fejlesztése. Az ismertebb dilemma típusok között szerepelnek a szakmai alapú dilemmák, a személyes alapú dilemmák, a közösségi alapú dilemmák, a környezeti alapú dilemmák, a társadalmi alapú dilemmák, a politikai alapú dilemmák, s a kulturális alapú dilemmák. Ezen lista folyamatosan bővülőben van, hiszen mindig találkozhatnak a szakemberek újonnan felmerülő dilemmákkal. A szabadság, esélyegyenlőség, szolidaritás, béke, család, tolerancia, elfogadás, előítélet-mentesség, bizalom, őszinteség, nyitottság, empátia, hitelesség mind a szociális szakmában dolgozók fontos értékei között szerepelnek. Sokszor előfordulhat azonban, hogy az értékek szemben állnak egymással, vagy éppen sorrendet kell állítani belőlük. Ilyen helyzetek is okozhatnak a szakemberekben felmerülő feszültséggel járó döntéshozatalt. Konkrét, gyakran előforduló dilemmák a lojalitás dilemmája, a prioritás dilemmája, az érdek-érték dilemmája, a kontroll dilemmája, a beavatkozás-nem beavatkozás dilemmája, valamint a kompetencia-, értékelés-, felelősség dilemmája. (Alpár, 2010)

A szociális munka jellegétől fogva beavatkozó tevékenység. Attól a ponttól, hogy a beavatkozás megtörténik annak különböző hatásai, következményei lesznek. E két tényező mellett feltételei is vannak, melyeket úgy kell lekorlátozni, hogy az a munkát segítse, s kezdeti kapcsolat kialakítását egyengesse. A feltételek közé tartozik többek között az etikai elvek tiszteletben tartása is, ugyanis ezen elvek segítik a sikeres, szakmailag is elismert munka végzését. A beavatkozás szó hallatán gondolhatják azt, hogy ez csak a munka

szokásos menete, a jogszabályok majd előírják a szakembernek, hogy mit, hogyan kell tennie. Azonban a szakmabeliek a munka során számos speciális döntéshelyzettel találkoznak, kezdve a beavatkozás-nem beavatkozás dilemmájával, alkalmazkodva a folytonosan változó külső-belső körülményekhez, folyamatos kreativitást, nyitottságot igényel, hogy milyen módszerrel nyerve meg kliensét, a kényszer legcsekélyebb alkalmazása nélkül, hogy aztán segíthessen neki, s elérjék a közösen megfogalmazott célt. Habár a beavatkozás kezdetétől fogva számos döntéshelyzet merülhet fel a szakemberben, nincs ez másként akkor sem, ha úgy dönt, ő nem avatkozik be az adott esetben, hiszen a felelősség az eset jövőbeni alakulásával kapcsolatban azt a szakembert is érinteni fogja, aki nem avatkozott be. (Andok és Tímár, 2002)

A gyermekvédelem alapfogalmai

Fontosnak tartom, hogy foglalkozzunk a gyermekvédelem alapfogalmaival, hiszen „A mindennapi szóhasználatban a hátrányos helyzet és a veszélyeztetettség különbsége sem mindig tisztázott...” (Papp, 1997. 4. o.)

„A „hátrányos helyzetben” az iskolai siker és a társadalmi érvényesülés áll célként a középpontban. Veszélyeztetett helyzetben a személyiség egészséges fejlődése akadályozott. Nem egyszerűen a társadalmi karrier, hanem a személyiség mentális normalitása, kiegyensúlyozottsága a tét. Míg a hátrányos helyzet inkább azzal a veszéllyel jár, hogy az egyes ember nem tudja optimálisan kifejleszteni adottságait – s ez túl a társadalmi igazságtalanságon az egyén és a közösség szempontjából is veszteség -, addig a veszélyeztető helyzetben a felnőttkori társadalom beilleszkedési prognózisa rossz. Tehát devianciák, életvezetési problémák, morális defektusok, önértékelési zavarok jelentkezésének veszélyével kell számítani.” (Papp, 1997. 5-6. o.)

A következő téma, melyről fontos lenne, hogy említést tegyünk, a hátrányos helyzet, illetve veszélyeztetettség kérdése. Joggal merül fel sok-sok kérdés, bizonytalanság ellentmondás a fogalmakkal, kategóriákkal kapcsolatban, és ez megnehezíti a szakmában való tevékenykedést. A két kategória meghatározza az egész folyamatot, határt szab a szolgáltatásnyújtás, illetve a hatósági beavatkozás szintű szakszolgáltatás között. Meghatározza, hogy milyen eszközöket használhat a gyermekvédelem, más célt ad a

folyamatnak, s nyilván más lesz a következmény is. Érdekességgé szolgálna az is, hogy míg a veszélyeztetettséget a gyermekvédelmi törvény szabja meg, addig a hátrányos helyzet fogalma az utóbbi időszakban hol a közoktatási, hol a gyermekvédelmi törvényben került meghatározásra. Tehát a hátrányos helyzet nemcsak a szociális szakma által meghatározott, hanem pedagógiai szemszöggel is értelmezett jelenség, amely mégis óriási szerepet tölt be a gyermekvédelemben.

A veszélyeztetettség

Kezdjük is el a veszélyeztetettség kategóriával az elmélkedést, hiszen „Amikor arra a kérdésre keressük a választ, hogy mikor, milyen módon és formában kell beavatkozni egy család életébe, alapvetően a veszélyeztetettség fogalma az, amit segítségül hívunk.” (Kiss, 2010. 6. o.)

„Annak ellenére, hogy a gyermekvédelem területének egyik legmeghatározóbb „eszközéről” van szó, a gyakorlatban azt tapasztaljuk, hogy nincs egy egységes meghatározás, szakmai útmutató a kérdést illetően. Nap, mint nap használjuk és döntünk a segítségével, anélkül, hogy pontosan meg tudnánk mondani, miről is van szó, mi is a veszélyeztetettség, miket tekintünk veszélyeztető tényezőknek. Természetesen létezik számtalan elgondolás és definíció, azonban hiányzik a szakmai egyetértés.” (Kiss, 2010. 6-7. o.)

A veszélyeztetettség gyermekvédelmi törvény alapján történő megfogalmazásának ismertetése előtt szót ejtenék a veszélyeztetettség köznevelési/ közoktatási törvénnyel való kapcsolatára is, hiszen az iskola a gyermekek másodlagos szocializációs színtere.

A hátrányos helyzet esetével ellentétben (ezt lentebb ismertetem) ez a fogalom megemlítődik a közoktatási – köznevelési törvényben, azonban nincsenek hozzá rendelt feladatok, illetve nincs egységesen meghatározott definíció sem. Arra, hogy az oktatási intézményben dolgozók mit tegyenek a veszélyeztetett helyzet elkerülésének érdekében utalásokat találhatunk, mint például ami arra vonatkozik, hogy az oktatási intézmények szolgáltatásait megfelelő szinten, a gyermek túlterhelése nélkül biztosítsák, illetve hogy ügyeiben méltányosan, humánusan, számára a legkedvezőbben járjanak el. Mivel a két alapfogalom (hátrányos helyzet, veszélyeztetettség) a közoktatási intézményben sincs

egyértelműen elhatárolva egymástól, így a gyakorlatban előfordul, hogy a közoktatásban dolgozók összekeverik a hátrányos, illetve halmozottan hátrányos eseteket a veszélyeztetettség esetével. Pedig nagyon is szükségszerű a két fogalom szétválasztása, hiszen míg az egyikben az önkéntes/adni, a másikban inkább a kötelezni/megszabni kulcsszavak érvényesülnek. (Gál, Orosz, Tolácziné és Varga, 2010)

Folytatom gondolataimat a gyermekvédelemben megfogalmazott meghatározással. A legáltalánosabban elfogadott definíciót a 97-es évi gyermekvédelemről szóló törvény tartalmazza. Amikor egy bizonyos fogalmat definiálunk, akkor annak a meghatározásnak oka, illetve célja is van. (Tehát Miért, illetve Mire kérdések megválaszolásának céljából.) Jelen esetben a definíció célja rendkívül egyszerű, hiszen tudjuk, hogy vannak olyan gyermekek, akiknek szükségük van a szolgáltatás biztosítására. A meghatározás szükségszerűsége tehát nem vet fel kérdést. Maga a meghatározás kijelöl egy sor elemet a céllal kapcsolatban, így a szolgáltatás irányát, végrehajtását biztosító eszközöket, elképzelt eredményt, probléma jellegét és körét. Az egyéni helyzetek esetében mégis szükség van a szakember egyedi üggyhöz illeszkedő, törvényeknek, jogszabályoknak is megfelelő megoldási tervének a kidolgozására. A törvényi meghatározás, mint az egész folyamat alappillére tehát nem elhanyagolható. (Gál és mtsai, 2010)

A veszélyeztetettség hivatalos, jogszabályban szereplő meghatározása a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló 1997.évi XXXI. törvényben szerepel.

„Gyvtv. 5. § n) veszélyeztetettség: olyan - magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult - állapot, amely a gyermek testi, értelmi, érzelmi vagy erkölcsi fejlődését gátolja vagy akadályozza.”
(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV#lbj445param)

„A Módszertani Gyermekjóléti Szolgálatok Országos Egyesülete által megjelentetett Gyermekvédelmi fogalomtár e definíciót az alábbiak szerint részletezi:

- veszélyeztetett gyermek: az a gyermek, aki családjában vagy környezetében, ismétlődő vagy tartós fizikai, lelki bántalmazásnak, szexuális zaklatásnak, erőszaknak, elhanyagolásnak van kitéve és/vagy fejlődésében családjá, közvetlen környezete károsan befolyásolja.

- Testi vagy pszichés fejlődését ártalmas környezeti hatások, rossz interperszonális kapcsolatok akadályozzák, károsítják. A veszélyeztetettség nem akut helyzet, hanem veszélyeztető folyamat következtében kialakult állapot;

- akut vészhelyzet: – a gyermek vagy más személy által tanúsított - magatartás, mulasztás vagy körülmény következtében kialakult állapot, amelyben a gyermek/várandós anya helyzete miatt azonnali intézkedés szükséges;...” (Gál és mtsai, 2010. 6. o.)

Az eddigiek során már kiderült, hogy a definíció, meghatározás használata gondot jelenthet, dilemmát okozhat a szakembereknek a munka során, most azonban arról is szót ejtenék, hogy a klienseket, akikkel dolgoznánk, hogyan érintheti, ha ezen megjelölt okból, kifejezésből kifolyólag kezdjük el velük a közös munkát.

Érdemes elgondolkodni elsősorban a kifejezésen, hiszen a "veszélyeztetett" szó hallatán olyasmi kép alakult ki, hogy valamiféle károsodást, sérülést okozó szituációról van szó, amivel „külső kézzel” is foglalkozni kell. (Szöllősi, 2003)

Gakovic Dániel (2007) szintén gondolkodik arról, hogy mennyire helytálló maga a kifejezés, s szerinte feltehető az a kérdés, hogy a veszélyeztetettség, mint kategória mennyire megfelelő a klienssel való együttműködés szempontjából. Hogyan éli meg az egyén vagy a család, mennyire érezheti magát megbélyegezve, ha ilyen jelzővel illetik. (Gakovic, 2007)

Mégis szükségszerűnek mondhatjuk ezeket a fogalmakat a gyermekvédelemben, hiszen így tudjuk meghatározni a „szükséges” beavatkozás mértékét, így tudjuk a gyermeket megvédeni a felnőttek (pl: szülők), hatalmi visszaélésétől. Ez fogja megmutatni azt is, hogy mi az a magatartás, ami a mai társadalom számára normális, s mi az, ami eltér a normálistól. (Szöllősi, 2003)

Az előzőekben már szó esett arról, hogy milyen meghatározásokkal dolgozunk, s hogy hogyan érintheti kliensünket ez a fajta be kategorizálás, a továbbiakban arra a kérdésre próbálok választ találni, hogy hogyan is kerülnek be ezek a kategóriák a gyermekvédelem rendszerébe? Mi alapján mondhatjuk egy viselkedésről, hogy eltér a normálistól? Mik azok a veszélyeztető tényezők, melyekkel találkoznak a szakemberek?

A válasz több, összetett szempontot is tartalmaz.

Bár állami beavatkozásról beszélünk, az alábbi idézet is jól mutatja, hogy az állam nem mindig tudja szemmel tartani a gyermekeket, ezért is fontos, hogy több szempontból is megvizsgáljuk, hogy milyen veszélyeztető tényezőket ismerhetünk meg.

Noha az állami intézmények által a legegyszerűbb a gyermekek szemüggyel tartása, mégsem olyan egyszerű az élet minden színterén történő nyomon követés. „Az állam „látja” őket, ha iskolában vannak, de nem látja őket, ha mellette vagy kívül; látja őket, ha akut betegek, de nem látja őket, amikor az egészségüket kockáztatják; látja őket, ha munkanélküliek lettek, de nem látja, amikor munkavállalási képességeik hiányában csődöt mondanak; befogadja őket, ha segítségre szorulnak és erről az illetékesek jelzést kapnak, de nem törődik velük, ha jelzés hiányában nem kerülnek kapcsolatba a rendszerrel stb.” (SZMM, 2010. 30. o.)

Az egyik szempont ezeknek a veszélyeztető helyzeteknek az objektív tulajdonságainak a vizsgálata. Ez alapján jelenségcsoportokba sorolhatóak a gyermekvédelmi esetek, aszerint például, hogy a szülő szándékos vagy véletlen cselekedetéből alakul-e ki. Mindenképpen közös jellemzőjük, hogy a gyermeknek ártanak, de más lehet a helyzet oka, a történet, vagy a következménye is.

A másik szempont, hogy a társadalom hogyan minősíti az adott helyzetet. Meglehet, hogy árt a gyereknek, mégsem tekintik társadalmi problémának, vagy éppen a társadalmi minősítés miatt fog belekerülni a gyermekvédelmi ügyek közé, miközben az adott cselekedet nem árt a gyermek fejlődésének. (Szöllősi, 2003)

Ugyancsak fontos annak a vizsgálata, hogy a szülők és a problémahelyzet között milyen a viszony. Ez az ún. gyermekvédelmi háromszög, melybe beletartozik a szülő, a gyermek, illetve az állam is, amiről korábban már Pataki (2006) és Gakovic (2007) kapcsán írtam.

Ezen szempontokon kívül jelentőséggel bír, hogy a szakma mit tekint gyermekvédelmi problémahelyzetnek, ami az ő működési keretébe beletartozhat. Ami leginkább döntő lehet mégis a közpolitika történéseinek eredménye. Hiszen a közügyek mindenféle társadalmi csoportot érintenek és a csoportok közötti válogatás a politika feladata. Tehát azt, hogy meghatározzuk, melyek azok a helyzetek, mikor az állam beavatkozik, s amelyek gyermekvédelmi problémává minősülnek, az politikai döntés kérdése is. (Szöllősi, 2003)

Mindezt összefoglalva, a veszélyeztetettség kategória kialakításában mind a gyermekvédelmi szervezetek, mind a társadalom tagjai, s a közpolitikai folyamatok egyaránt részt vesznek. (Szöllősi, 2003)

A gyermekvédelem hatósági része tehát ott kezdődik, hogy a családban jelenlevő probléma vagy problémák megoldását nem lehet csak a családra bízni. Ezen a ponton túl az állam beavatkozik a család életébe a gyermek problémáinak megoldása érdekében. A gyermekvédelem feladatának tekinti az ilyen helyzetekben, hogy a gyermek családi környezetének a hiányosságait megoldja. A gyermekvédelem nemcsak a segítséssel, támogatással, neveléssel foglalkozik, nemcsak szolgáltatásokat nyújt, hanem megvédi a gyermeket a szülők magatartásával szemben, segít tisztázni a család tagjainak egymáshoz fűződő viszonyait, a szerepeket, a feladatokat, s a családban jelenlevő státuszokat. Mindezek alapján megvalósul egy állami kontroll, hiszen a család autonómiája sérül bizonyos szinten. Azonban a kontroll nem csak ilyen tényleges cselekvéseken keresztül valósulhat meg. Már az is a kontroll tárgyát képezi, hogy a társadalomban megalkották, s terjesztik a „jó” és a „rossz” családról alkotott képet, hogy milyen szerepei, státuszai, értékei vannak egy úgymond jónak mondható családnak. Ezek levetítésével tényleges beavatkozás nélkül is megvalósul egyfajta kontroll ráhatás. Mindemellett érdemes említést tenni a gyermekvédelemnek arról a tevékenységéről, hogy a család gyenge tagjait, a gyerekeket megerősítse, s a társadalmi, illetve a szülői elhanyagolás, elnyomás fölé emelje a gyermeki jogok révén, megszüntetve ezzel a veszélyeztetett helyzetet. (Szöllősi, 2003)

Ezek alapján tehát a veszélyeztetettség társadalmi konstrukciója azt fejezi ki, hogy egy felmerülő problémahelyzet megoldása nem bízható a szülőre, s a család autonómiáját csökkentve be kell avatkozni a működésükbe, hogy ne térjenek el a „jó” családok működésétől. Hogy melyek azok a helyzetek, melyek a „gyermekvédelemre tartozóság” kategóriába belekerülnek, nem egyszerű meghatározni, s a gyermekvédelmi rendszer sokféle tevékenységgel próbál segítséget nyújtani a gyermeknek, illetve a családnak is. (Szöllősi, 2003)

A hátrányos helyzet

A veszélyeztetettség megismerése után folytatnám a másik, számunkra nagyon fontos alapfogalom bemutatásával kutatásomat. A hátrányos helyzet, mint szóhasználat már a múlt század második felétől megjelent Magyarországon. Ám ekkor még sokkal inkább az oktatáshoz kapcsolódott a kifejezés használata, hiszen a hátrányt tanulási hátránynak, nehézségnek tekintették. Ezzel utaltak a család származására is, hiszen az értelmiségi és munkáscsaládok tanulmányi lehetőségeit egy szakadék választotta el. Pontosítva, a tanulók a felsőfokú oktatásban szenvedtek főként hátrányt, s ez idő tájt az esélyegyenlőség biztosítása, mint kitűzött cél elérése érdekében olyan intézkedéseket tettek, hogy F betűt írtak a naplóban a hátrányos helyzetűnek ítélt gyermek neve mellé. Ez az „F”betű nem mást jelentett, minthogy fizikai dolgozó gyereke. Ezáltal próbálták ezen gyerekeknek megteremteni a lehetőséget az egyetemre való előkészítésre. (Papp, 1997)

„A fogalmat Kozma Tamás (1975) vezette be három kiadást megért könyvével a pedagógiai köztudatba, és napjainkban talán ezen a területen használják a leggyakrabban.” (Fejes és Józsa, 2005. 185. o.) Kozma (1975) a hátrányos helyzetnek két értelmezését különböztette meg, az egyik értelmezésben arra utal, hogy a társadalom különböző rétegeinek az esélyegyenlőtlensége a társadalmi hierarchiában történő felfelé mobilitással van kapcsolatban, a másik értelmezésben egy társadalmi csoport állapotát jellemzi vele. (Kozma, 1975)

Gazsó (1976) iskolaszociológiai kutatása arra mutatott rá, hogy az iskolai teljesítményt befolyásolja a szülők iskolai végzettsége, illetve azok, akiknek családja magasabb jövedelemmel rendelkezik, jobb tanulmányi átlagot érnek el. (Gazsó, 1976)

Nemcsak a pedagógia, hanem a szociológia tudományterülete is vizsgálta a hátrányos helyzetet, mint gazdasági-társadalmi területek kérdése. Huszár (1982) az alábbiakban így fogalmazta meg, hogy milyen területeken, s milyen okként beszélhetünk hátrányokról:

„...az alacsony jövedelem és fogyasztási szint, a rossz lakáskörülmények és lakókörnyezet, az alacsony iskolai végzettség és műveltségi színvonal, a nagyon nehéz és az egészségre ártalmas munkakörülmények, a gyermekek felnevelkedésének veszélyeztetettsége, a betegség, a testi vagy szellemi fogyatékoság, rokkantság, az idős kor különleges nehézségei, a deviáns viselkedésű családtagok – mind-mind a hátrányos helyzet megnyilvánulásai és egyben okai” (Huszár, 1982. 125. o.)

A hátrányos helyzet első, törvényi meghatározását a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 121. §-a tartalmazta.

Ezt követően a hátrányos helyzet jogszabályi meghatározottsága mondhatni gyakran változott, alakult az utóbbi évek során. Noha a családjóléti szolgálatok, gyermekvédelemmel foglalkozó szakemberek illetve a közoktatási intézmények ugyanúgy szoros kapcsolatban állnak ezen gyermekekkel, a jogszabályi meghatározása hol a közoktatási törvényben, hol a gyermekvédelmi törvényben jelenik meg.

A 2000-es években hátrányos helyzetű gyermeknek azt mondták, akit a jegyző családi körülményei, vagy szociális helyzete miatt védelembe vett, illetve aki után rendszeres gyermekvédelmi támogatást folyósítanak. Az új, nemzeti köznevelésről szóló 2011. évi CXCV. törvényben a hátrányos helyzet már nem lett meghatározva. Bár ezelőtt az 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról tartalmazta. Mivel az új törvénybe nem lett beiktatva, így 2013. augusztus 31-éig a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetű gyermek fogalmát az utóbbi törvény erre vonatkozó paragrafusa alapján fogadták el. 2013. szeptember 1-jei hatállyal azonban a gyermekvédelmi gondoskodás körébe tartozó hatósági intézkedéssé vált, s a gyermekek védelméről és a gyámsági igazgatásról szóló 1997. évi XXXI. törvényben került megállapításra. (Varga, 2013)

A jelenleg érvényben levő meghatározás így hangzik tehát:

„67/A. §(1) Hátrányos helyzetű az a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermek és nagykorúvá vált gyermek, aki esetében az alábbi körülmények közül egy fennáll:

a) a szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony iskolai végzettsége, ha a gyermeket együtt nevelő mindkét szülőről, a gyermeket egyedül nevelő szülőről vagy a családbafogadó gyámról - önkéntes nyilatkozata alapján - megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor legfeljebb alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik,

b) a szülő vagy a családbafogadó gyám alacsony foglalkoztatottsága, ha a gyermeket nevelő szülők bármelyikéről vagy a családbafogadó gyámról megállapítható, hogy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésekor az Szt. 33. §-a szerinti aktív korúak ellátására jogosult vagy a rendszeres gyermekvédelmi kedvezmény igénylésének

időpontját megelőző 16 hónapon belül legalább 12 hónapig álláskeresőként nyilvántartott személy,

c)a gyermek elégtelen lakókörnyezete, illetve lakáskörülményei, ha megállapítható, hogy a gyermek a településre vonatkozó integrált településfejlesztési stratégiában szegregátumnak nyilvánított lakókörnyezetben vagy félkomfortos, komfort nélküli vagy szükséglakásban, illetve olyan lakáskörülmények között él, ahol korlátozottan biztosítottak az egészséges fejlődéséhez szükséges feltételek.”

(1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról)

(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV#lbj445param)

Vagyis mikor hátrányos helyzetű gyerekről beszélünk, jellemzője, hogy egy bizonyos társadalmilag elfogadott szint alatt fogyaszt, például kulturális, vagy szociális téren, vagy hátrányos helyzetű lehet a szülők alacsony iskolai végzettsége, lakóhelye, s az alacsony jövedelem miatt. (Kecskés 2013)

További törvénymódosítást követő változás, hogy míg ezelőtt a jegyző jogkörébe tartozott annak megállapítása, hogy ki tartozik a „kéthás”, illetve „háromhás” kategóriákba, mára ezt a jegyzői feladatokat átvevő járási gyámhatóság végzi.

(1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról)

(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV#lbj445param)

Ez a változás - saját véleményem szerint – mind pozitív, mind negatív hatással is lehet a működésre. A gyámhatóságokban dolgozó szakemberek jártassága, szakmaisága (mely alapján egy bizalmi alapokra épülő, kényszertől mentes kapcsolatot tud kiépíteni a klienskörrel), segítheti, pozitív mederbe terelheti a hátrányos helyzetű gyermekekkel való munkát. A másik oldalról viszont sok esetben a kliensek közvetlenebb kapcsolatot tudnak kialakítani a jegyzővel, hiszen ő általában személy szerint ismeri a helybelieket.

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy habár a magyar oktatási és szociális ellátórendszer két külön ágazat, összehangolt működésükre szükség van annak érdekében, hogy a gyermekekért folyó munka ne határolódjon el adminisztrációs tevékenységekre.

Amit következtetésképp levonhatunk a jogszabályi változások alapján, hogy amíg a hátrányos helyzetű gyermek esetében csak a társadalmi hátrányokról (szociális, kulturális) beszélhetünk, addig a további hátrányokat, mint például az egyéni fejlettségben mutatkozó hátrányokat, más pl. veszélyeztetett gyermek fogalmkörébe sorolja. Ezáltal mind a kettő terület, a veszélyeztetett gyermek, úgy ahogy a „hh”-s , illetve „hhh”-s gyermekek a gyámhivatal hatáskörébe tartoznak, mely talán még tovább nehezíti a kettő kategória közötti választóvonal megfogalmazását.

Amit személyes következtetésként levonnék, igenis fontos, hogy tiszta átlátható határt szabjunk a hátrányos helyzet, illetve a veszélyeztetettség fogalma között. A fent végigvezetett gondolatok alapján nagy jelentőséggel bír a helyes fogalomhasználat, illetve a pontosan meghatározott kritériumok megléte, s ezeknek követése, hiszen segítséget csak úgy tudunk nyújtani, ha tisztában vagyunk azzal, hogy miért nyújtjuk, s milyen eredmény elérését várjuk, azaz igényeket kielégítő szolgáltatásokat csak az igények pontos ismeretével lehet adni.

Kutatás módszere

Elemzési egységek:

A mintaválasztás egysége társadalmi produktum, hiszen a Gyermekjóléti Szolgálatokon belül megtalálható dokumentumokat elemeztem.

Fókuszpontok:

Kutatásom fókuszpontja a Gyermekjóléti Szolgálatok dokumentumai, mely a működésüket tartalmazza, azaz a jellemzőjüket vizsgáltam, a szolgálatok működésének sajátosságait.

Idődimenziók:

Kutatásom idődimenziója keresztmetszeti, mivel változást nem vizsgáltam, tehát egyszeri vizsgálatról van szó.

Hipotéziseim:

- 1.Habár szakmai szempontból a kliens önkéntessége a fontos, a gyakorlatban mégis többnyire kötelezett kliensekkel, s kényszer – kontroll intézkedésekkel találkozunk.
2. A veszélyeztetettség és a hátrányos helyzet kategóriák teljesen más beavatkozást igényelnek mégsem egyértelmű a két kategória közötti határ.
- 3.A gyermeki jogok érvényesülése nem jelenik meg a gondozási-nevelési tervek megfogalmazásánál.

Konceptualizálás:

kliens: szociális szolgáltatást igénybe vevő személy

veszélyeztetettség: akkor áll fenn, ha egy gyermek testi, lelki, értelmi, érzelmi, erkölcsi fejlődése nem biztosított, illetve a szülő/gondviselő érzelemmentes, elhanyagoló nevelése esetén

hátrányos helyzetű: az, aki egy bizonyos társadalmilag elfogadott szint alatt fogyaszt például kulturális, vagy szociális téren, illetve hátrányos helyzetű lehet valaki szülei alacsony iskolai végzettsége, lakóhelye, s az alacsony jövedelem miatt

gondozási-nevelési terv: a családgondozónak kötelessége készíteni a gyermek védelembe vételekor

Operacionalizálás:

Kutatásom a Gyermekjóléti Szolgálatok munkáihoz kapcsolódó dokumentumokra terjed ki. Narratív dokumentumelemzés módszerével vizsgáltam meg az ott található feljegyzéseket.

Első szempontként azt vizsgáltam, hogy az adott intézményben megtalálható dokumentumok alapján önkéntes, vagy kényszerű, kontrollt alkalmazó intézkedések valósulnak-e meg többnyire.

Második szempontom révén azt tanulmányoztam, hogy az egyes esetekben mi a kliens meghatározása, tehát a két alapfogalom közül – hátrányos helyzet, illetve veszélyeztetettség -, melyik szerepelt az esetlapon. A feltüntetett kategóriával kapcsolatban megvizsgáltam, hogy milyen indokot határoztak meg a klienssel történő munka elindítására vonatkozóan, illetve, hogy ezen indokhoz milyen beavatkozást foglalmaztak meg az esetdokumentumokon.

Utolsó vizsgált szemponton a gondozási-nevelési tervek dokumentumaira terjedt ki, amelyekben a kliens esetében megfogalmazott szükségletet, célt, s magát a beavatkozást, azaz a meghatározott feladatokat kapcsoltam össze a gyermeki jogok érvényesülésének kérdésével.

Mintavétel:

Kutatásom alapsokasága a Magyarországon lévő Gyermekjóléti Szolgálatokra terjedt ki. Két Gyermekjóléti Szolgálatot vizsgáltam meg, egy kisvárosi, illetve egy megyeszékhelyi intézményt. Választásom indokául az szolgált, hogy számomra egyszerűen elérhető alanyok voltak.

Mindkét intézményben 20-20 esetdokumentum képezte vizsgálatom alapját.

Kutatás eredménye

Ismertető a Gyermekjóléti Szolgálatokról

A kisvárosi intézménynek családsegítés és gyermekjóléti szolgáltatás tekintetében további három településre terjed ellátási területe, míg támogató szolgálat tekintetében a kistérség további 17 települése érintett. A Gyermekjóléti Szolgálat jelzőrendszert működtet, melynek tagjai - egészségügyi szolgálat, védőnő, közoktatási intézmények, rendőrség, ügyvéd, bíróság, pártfogó felügyelő, társadalmi szervezet, egyházi alapítvány, önkormányzat, jegyző, gyámhivatal - jelzéssel élhetnek. A Gyermekjóléti Szolgálat szakmai tevékenységei között szerepel az információgyűjtés, segítő beszélgetés, tanácsadás, hivatalos ügyben való közreműködés, családlátogatás, közvetítés más szolgálatba, védelembe vételi tárgyaláson való részvétel, pszichológiai tanácsadás, konfliktuskezelés, esetkonferencia, adományozás, szociális válsághelyzetben lévő várandós anya gondozása.

A megyeszékhelyi intézmény 2005.január 1-én Központtá alakult, így az alapfeladatokon túl egyéb ellátásokat is biztosítanak. Az intézmény célja a gyermekek testi, értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének, jólétének, a családban történő nevelésének elősegítése, a veszélyeztetettség megelőzése és a kialakult veszélyeztetettség megszüntetése. Ennek érdekében a központ munkatársai családgondozást, szervező tevékenységet végeznek, ellátásokat, szolgáltatásokat közvetítenek. Az intézmény alapszolgáltatások keretein belül biztosít információnyújtást, tájékoztatást (melyen keresztül többek között szociális, gyermekvédelmi, családtámogatási és egyéb ellátások elérhetőségeiről adnak felvilágosítást), pszichológiai tanácsadást (szakpszichológus nyújtja a pszichés egyensúly helyreállítása érdekében), ügyintézési segítséget (hivatalos ügyek intézésében történő segítségnyújtás). Továbbá jogi tanácsadást (ingyenes tanácsadás elsősorban bontóper, gyermekelhelyezés, gyermektartási, illetve további gyermekkel kapcsolatos vitás ügyekkel kapcsolatosan), segítő beszélgetést (a segítséget kérő gyermek vagy szülő képessé váljon problémáinak megoldására, konfliktusai rendezésére, döntései meghozatalára), mediációt (szülők segítése abban, hogy rendezni tudják gyermekeikkel kapcsolatos vitás kérdéseiket, hogy a gyermek érdekeit képviselő megállapodást kössenek). Valamint családgondozást, (családgondozás keretein belül számos tevékenységet ellát az intézmény, többek között

személyes segítő kapcsolat keretében a gyermek támogatása az őt veszélyeztető körülmények elhárításában, személyisége fejlődésében, vagy például szülők segítése a gyermek gondozásában), szabadidős programok szervezését (a szabadidő hasznos, igényes eltöltése érdekében), és korrepetálást (családgondozás alatt álló tanulási nehézségekkel küzdő tanulóknak). Mindezen felül további négy speciális szolgáltatást is biztosít a Központ, melyek a következők; kapcsolattartási ügyelet, utcai és lakótelepi szociális munka, kórházi szociális munka, készenléti szolgálat.

A két intézményben végzett dokumentumelemzés között eltelt egy év, így a kutatásom véglegesítése során előfordult, hogy időközben változott egy jogszabály, melyre akkor támaszkodtam, ezeket az újabb jogszabályoknak megfelelően javítottam. (Iskoláztatási támogatás akkori elnevezése- családi pótlék)

Dokumentumelemzés

A Gyermekjóléti Szolgálatokban az elmúlt évben egy jelenséggel kiemelkedően nagy számban találkoztak, ezért ennek a dokumentumait vizsgáltam meg mind a három általam felállított szempont alapján.

A vizsgálati esetek tömondatban történő felvázolása: iskolai jelzés miatt vették védelembe a gyermekeket, mivel az igazolatlan hiányzások száma meghaladta az 50 tanórát.

Az esetek jogszabályi háttere: 2010. májusától hatályos a törvény, hogy a 10. óra igazolatlan mulasztása után végzéssel tájékoztatják az iskoláztatási támogatás jogosultját az 50.órát követő jogkövetkezményről, ami után következik a védelembe vétel, valamint az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztése.

Az elsőként vizsgált szempont arra adott választ, hogy az intézményben az önkéntes, vagy a hatósági eljárások során kötelezett klienseket megjelölő dokumentumokkal találkozunk-e gyakrabban. Ennek mérlege magasan az utóbbi irányába dőlt, s az esetek többsége az iskolai hiányzásokkal kapcsolatos jelzésekkel kezdődött, s hatósági eljárással, vagyis védelembe vétellel ért véget, aminek okául az 50 óra igazolatlan mulasztás meghaladását fogalmazták meg. Szakmai szemmel az önkéntes kliensekkel kapcsolatos munka lenne az, amelyet egy szociális szakember elképzel magának, hiszen az önkéntességre építés az egyik legfontosabb szakmai elv. Azonban a törvényi előírások miatt számos esetben találkozunk a szakember olyan kliensekkel, akik nem szabad akaratukból vették fel a kapcsolatot a Gyermekjóléti Szolgálattal. A vizsgált dokumentumokban a szakemberek nagy hangsúlyt fektetnek a törvényi szabályozás, illetve törvényi útmutatások követésére. Ezek az esetek remekül példázza a *Pataki Éva* (2006) által megfogalmazott kettős mandátum dilemmáját. A dilemma felveti azt a kérdést, hogy a törvényi szabályozást csont nélkül követve mennyire lehet sikeres a szociális szakember munkája, ha az államnak, azaz a megbízónak köteleződik el, s megjeleníti a kontrollt a kliensei felé. Tehát a szakember megkapja a megbízást az államtól, s nyújtja azt az igénybe vevőnek, de mi van akkor, ha nem egyezik a megbízást adó akarata azzal, amire szüksége lenne annak, akinek nyújtják a szolgáltatást. Az állam azt fogalmazza meg törvényeiben, hogy 50 óra igazolatlan hiányzást követve szankciókkal oldják meg, hogy az adott gyermek ismét járjon iskolába, ezáltal annak az elérése lesz a fontos, hogy az a gyermek, vagy család legyen ugyanolyan, mint a többi, azonosuljon a többi normakövető családdal. *Gakovic* (2007) írásai szerint, ha

a szakember is ezt a célt követi, akkor egyfajta „szociális rendőrség” szerepkörbe fog belemerülni, s magatartási szabályok révén fog parancsolni a kliensének. Azaz kötelezettségeket ír elő, ha azokat nem tartja be, szankcionálja, vagy „jobb esetben csak” figyelmezteti a szankcióra. Ezen rész konkrétan kiemelve a dokumentumokból az iskoláztatási támogatás természetbeni folyósítására, vagy felfüggesztésére irányuló intézkedések. A szakember tehát mindenképpen állásfoglalásra kényszerül a kontroll-követelmény igényét illetően, s a dokumentumokban megtalálható tervekben szint is vall arról, hogy kinek az oldalán áll, vagyis melyik megbízó igénye a fontosabb. Jelen helyzetben az állam iránti elköteleződés valósul meg. (A vizsgálati eredményeimhez hozzátenném, hogy nem tisztem ez alapján kritizálni a szakemberek működését, mivel fizetésüket az államtól kapják patthelyzetben vannak, s nehéz lehet működniük egy olyan rendszerben, amely már a törvényekből kiindulva ellentmondásokat vet fel a szakmában.) Fontos lehet ebből a szempontból kiemelni a szakirodalmi rész gondolatait, melyekben arra utalnak, hogy a jog a keretét kell, hogy megadja a munkának.

A szakember állam irányába történő elköteleződésének, jelen esetben a védelembe vétel révén együttműködésre való kötelezésének több következménye is van. A szociális munka elveiben nem szerepel a kliens felé irányított, kényszerített külső kontroll, erre természetesen nem vonatkozik a belső kontroll, vagyis ha a megbízó maga a kliens, melynek a megerősítésben, biztonság megteremtésében van szerepe. Szakemberként a cél, hogy a kliens képessé váljon a megnyílásra, saját helyzetének az elfogadására, a megértésére, lehetőségeinek a felismerésére, s mindazokra a tevékenységekre, amelyek segíthetik őt az önmaga feletti kontroll visszaszerzésében, tehát ami visszaadja a kliens kezébe a hatalmat. Továbbá a szakember elfogadja a kliens akaratát, nem akar helyette dönteni, tiszteletben tartja emberi méltóságát, autonómiáját. Ahhoz, hogy magáról szociális munkáról beszélhessünk, olyan kapcsolathoz kell eljutni a klienssel, amelyben mindenki egyetért a probléma megjelölésében, - jelen esetben a veszélyeztetettség fennállásával - és elköteleződnek a közös munkára, amelyért képesek erőfeszítést tenni, s a kliens is nyitott lesz az együttműködésre. A kliensnek tehát el kellene fogadnia, hogy őt védelembe vették s egyet kell értenie a veszélyeztetettség megjelölésében. Azonban a dokumentumokon sem azt nem jelölték meg, hogy a gyermek testi, lelki, értelmi, érzelmi fejlődése nem lenne biztosított, sem a szülő érzelemmentes, elhanyagoló nevelését. Így tehát nehézséget okozhat annak megvalósulása, hogy a kliens elfogadja helyzetét, de ezeket a gondolatokat a második vizsgált szempontomnál fogom bővebben kifejteni. A törvényi alap tehát azt

vonja maga után, hogy klienseket kötelez a Gyermekjóléti Szolgálatokkal történő együttműködésre, melynek következményeként a szakembernek nehezebb lehet a kliensek közös együttműködésre történő motiválása. Ezen konkrét példán kívül még számos esetben találkozhatunk olyan dokumentumokkal, melyek jogszabályokra hivatkozva fogalmazzák meg a Gyermekjóléti Szolgálattal történő kötelező együttműködést.

Az eseteket konkrétan bemutatva a 10. illetve a 30. igazolatlanul mulasztott tanórák jogkövetkezményét érdekes vizsgálni az önkéntesség és a kötelezettségi elveinek gyakorlati megvalósulásával kapcsolatban. Az eredetében preventív célú tevékenységnek inkább büntető mivoltát érezni az alapellátás keretei között, mintsem az önkéntességre való alapozást, s többnyire a kontroll, kényszer intézménye valósul meg. A törvényi alapja ezeknek az intézkedéseknek; az oktatási intézmény igazgatójának a 10. óra igazolatlan mulasztást követően jelzéssel kell élnie a gyámhatóság felé, akinek végzést kell hoznia, melyben tájékoztatja az 50. órát követő jogkövetkezményről, mely esetén elrendeli az iskoláztatási támogatás felfüggesztését, illetve védelembe veszi a gyermeket. A Gyermekvédelmi Központban dolgozó szakemberek ebben az ügyben a Nemzeti Erőforrás Minisztérium Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztály által kiadott Módszertani útmutató az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztésére vonatkozó törvényi és kormányrendeleti szintű szabályokhoz alapján dolgoznak.

Az útmutató eleinte javaslatot tesz, hogy a 10. órát követő végzés indoklási részében tájékoztassák a jogosultat arról, hogy a további mulasztások, illetve az ezekkel járó szankciók elkerülése érdekében segítségnyújtást kaphatnak a Gyermekjóléti Szolgálattól. Tehát felajánlják a lehetőséget egy önkéntesen igénybe vehető segítségnyújtásra.

Később azonban, - mikor a Gyermekjóléti Szolgálatok feladatait taglalja ezen esetben - a Nevir. (nevelési-oktatási intézmények működéséről szóló 11/1994. (VI. 8.) MKM rendelet) Cst.-módosítást (családok támogatásáról szóló 1998. évi LXXXIV. törvény) követően kiegészített 20. paragrafusára hivatkozva azt írja, hogy amennyiben egy tanköteles tanuló, akinek az igazolatlan órák száma egy tanítási évben eléri a tízet, az iskola igazgatója a jegyző mellett a Gyermekjóléti Szolgálatot is értesíti. Ebben az esetben a Gyermekjóléti Szolgálat az iskola bevonásával haladéktalanul intézkedési tervet készít, amiben meghatározza a gyermek érdekeit szolgáló feladatokat, melyek a tankötelezettség teljesítésével kapcsolatosak, illetve megszünteti a tanulót veszélyeztető, valamint az igazolatlan hiányzást kiváltó helyzetet. Vagyis a végzésben javaslatot tesznek arra, hogy a

család, gyermek önkéntesen vegyen igénybe egy olyan szolgáltatást, amit a gyakorlati megvalósulásban mindenképpen kötelezni fognak rájuk.

Habár ez egy prevenciót szolgáló intézkedés az alapellátás keretében, mely az önkéntesség alapjaira épít, a gyakorlatban úgy valósul meg, hogy már a 10. igazolatlan órát követően feladatokat kell meghatározni a gyermekjóléti szolgálatok szakembereinek. Mivel a szakember követi az állam által meghatározott feladatokat, tehát az államnak köteleződik el, így az alapellátás keretein belül fog kontrollt alkalmazni a gyermek, és családja esetében, az előírt feladatok révén. A feladatokat pedig azért kell teljesíteniük a klienseknek, hogy elkerüljék a szankciókat. Tehát ebben az esetben a szakmai, etikai elvek, így az önkéntességre épülő szolgáltatás biztosítása is nehézséget okozhat a szakembereknek, hiszen itt az állam által diktált módon történik a munkavégzés.

Ezt követően a 30. igazolatlan tanóra mulasztásánál van ismét szerepe a Gyermekjóléti Szolgálatnak. Ebben az esetben ugyanis az oktatási intézet ismét tájékoztatja a Gyermekjóléti Szolgálatot. A történeteket az előírt feladatok teljesítési sikertelenségének róják fel, s szankciók használatára kerül a sor. Bár elvileg az 50. órát követően beszélünk arról a jogkövetkezményről, hogy a gyermeket védelembe veszik, illetve felfüggesztik az iskoláztatási támogatás folyósítását, a 30. igazolatlanul mulasztott órát követően is hasonlóan járnak el az ügyben a dokumentumok vizsgálata alapján. Ezt követően tehát a Gyermekjóléti Központban a gyakorlatok többségében az valósul meg, hogy az ott dolgozó szakemberek javaslatot tesznek a gyermek védelembe vételére, illetve a másik következmény pedig az iskoláztatási támogatás természetbeni formában történő folyósítása.

Az iskolai hiányzások miatti védelembe vétellel kapcsolatos veszélyeztetetté nyilvánítás helyénvalóságáról már leírtam gondolataimat, ehhez itt kapcsolhatjuk még a család autonómiájának sérülését, hiszen ha megszabjuk, hogy a pénzbeli támogatást, mely jár nekik, mire használják fel (természetbeni támogatássá alakítjuk), akkor sérülnek a jogaik, s megint a kontroll/szabályozás lesz a hangsúlyos a folyamatban. A prevenció megvalósulása, sőt eredeti célja is megkérdőjelezhető, ha arról beszélünk, hogy azért van szükség a Gyermekjóléti Szolgálat szolgáltatásaira, hogy megelőzzék azt az esetleges jogkövetkezményt, hogy 50 óra igazolatlan mulasztás miatt védelembe kelljen venni a gyermeket, viszont olyan szankciókkal élnek a preventív időszakban, mint a pénzfelhasználási terv alkotása, előírása.

Ezekben az esetekben tehát három ellentmondásos szempont is megvalósul, vagyis a preventív célú tevékenységek egyben szankciókkal való fenyegetéssel, vagy magával szankcióval is járnak, még hozzá kettővel is; a védelembe vételi javaslattal, illetve az iskoláztatási támogatás természetbeni formában történő folyósításával, mindemellett a prevenciónál kötelező együttműködést alkalmazva írják elő megvalósítandó feladatokat.

Amennyiben megtörténik az 50 igazolatlan tanórai mulasztás, abban az esetben bekövetkeznek a már többször említett következmények, azaz az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztése, vagy felhasználási módjának előírása, illetve a gyermek védelembe vétele, onnantól nem egyszerű a helyzet visszafordítása a gyermek, család számára. Tehát ami történik, egy eseti gondnokot rendelnek ki a családnak, pénzfelhasználási tervet készítenek, s a törvényes képviselőt arra kötelezik, hogy működjön együtt az eseti gondnokkal. A jegyzői gyámhatóság ezt követően a támogatás felfüggesztését háromhavonta, illetve a tanév végét követően vizsgálja felül, és a vizsgált időszak alatt a gyermek nem mulaszthat egyetlen órát sem igazolatlanul, s a védelembe vétel pedig legalább annyi ideig fenn fog állni, ameddig a támogatás folyósítása fel volt függesztve, legfeljebb a nagykorúságig. A helyzetre nem megfelelően adott válaszingázkedés (hátrányos helyzet helyett veszélyeztetetté nyilvánítás), tehát akár az érintett nagykorúságáig is fennállhat.

A Gyermekjóléti Szolgálatban az esetekkel kapcsolatban érvényesül a jogi szabályozás túlsúlya, mely keretet kellene, hogy adjon a működésnek, s a gyakorlatban a prevenció, azaz megelőzés helyett gondozás valósul meg.

A gondozás során az államnak való megfelelés miatt azt szeretnék a klienstől, hogy olyan legyen, mint a többség, vagyis a cél, hogy ez a kliens, s családja is normakövető család legyen, mindez valósul meg az önkéntességre, együttműködésre meghívó, motiváló tanulási folyamat helyett, melyben a célunk az lenne, hogy a gyermek, s családja jól járjon.

Az eset vizsgálata a második szempontom alapján.

A szakirodalmak alapján hátrányos helyzetű gyermekekről akkor beszélünk, ha egy bizonyos társadalmilag elfogadott szint alatt fogyaszt például kulturális, vagy szociális téren, illetve hátrányos helyzetű lehet a szülők alacsony iskolai végzettsége, lakóhelye, s az alacsony jövedelem miatt. Egy gyermek akkor lesz veszélyeztetett helyzetű, ha testi, lelki, értelmi, érzelmi, erkölcsi fejlődése nem biztosított, és/vagy a szülő nevelése érzelemmentes, elhanyagoló. Az előírásoknak megfelelően, ha egy gyermek veszélyeztetett helyzetű, akkor védelembe kell venni. Az 50. tanóra igazolatlan mulasztása után a dokumentumokban védelembe veszik a gyermeket, azaz veszélyeztetettnak nyilvánítják. Tehát az indok az iskolai hiányzás, vagyis a tankötelezettség súlyos megszegése, melyhez a veszélyeztetettség kategóriát kapcsolják. A szakirodalmakban megfogalmazottak alapján azonban, ha az iskolai hiányzást vesszük figyelembe, tulajdonképpen hátrány éri a gyermeket, mivel az iskola a szociális illetve a kulturális életét biztosítja. Vagyis a dokumentumokban veszélyeztetett kategória van feltüntetve, a megfogalmazott indok mégis a hátrányos helyzethez köthető, vagyis az esélyegyenlőtlenséghez, nem pedig a veszélyeztetettséghez. Erre utaló konkrétum, hogy a dokumentumok többségében a tankötelezettség súlyos megszegésének következményeként a gyermek szociálisan veszélyeztetett és ingerszegény helyzetének fennállását fogalmazták meg. Az alapfogalmak nem megfelelő használata, a kategóriákat különválasztó határ elmosódása okozhatja a rendszer diszfunkcionális működését. Azonban a veszélyeztetetté nyilvánítást törvény írja elő az intézményben dolgozóknak. Abban az esetben tehát, ha azzal a következménnyel jár az 50 igazolatlanul mulasztott tanóra, hogy hatósági eljárás keretében kényszerítik a klienst, jelen esetben adott gyermeket az együttműködésre, szembekerül a szakember egy fontos szakmában megfogalmazott elvvel. Az elv lényege, hogy a szakember arra törekedjen, hogy megnyerje a kliens bizalmát, támogassa, adjon neki biztonságérzetet, azonban a kötelezően előírt magatartási szabályok révén csak a kontrollt és a hatósági szerepet erősítik a szakemberek, s nem tudják a szakmai elveket a kliensek felé biztosítani. A dokumentumokon szereplő veszélyeztetettség szó helytállása már alapvetően felmerül a gyermekvédelem, s a szakma gondolkodása során. A családok megbélyegzőként élhetik meg, mivel ők másabbak, mint a „normál”, társadalom által általában elfogadott családok. Ha nem értenek egyet a dokumentumokban szereplő rájuk vonatkozó állításokkal, a külső személyek által előírt magatartási szabályok megértése,

betartása is ellenkezésbe ütközhet. A nem egyéni helyzethez igazított eljárások, minden kliensre egyaránt vonatkozó, előre megírt intézkedési indokok és beavatkozási módszerek miatt a kliensekben zavartság alakulhat ki azzal kapcsolatban, hogy ha segíteni akarnak nekik, miért nem abban teszik, melyben ténylegesen szükségük van rá. A segítői kapcsolatot ott kell elkezdni, ahol az egyén, vagy a család tart, s a folytatás velük együtt kell, hogy történjen. A veszélyeztetettség, illetve a hátrányos helyzet, mint más beavatkozást igénylő alapfogalmak között nem egyértelmű a határ a gyakorlati használat során, hiszen szakmai szemmel vizsgálva az esetet hátrányos helyzetről beszélünk, s nem veszélyeztetett állapotról. A dokumentumokon pedig a veszélyeztetett helyzet következményeként felmerülő védelembe vételt határozzák meg, miközben a dokumentumokban konkrétan megfogalmazott következményeknél a szociális, illetve kulturális hátrány jelenik meg, a hátrányos helyzet fennállására utalva.

A szempontom vizsgálata során azt is tapasztaltam, hogy a Gyermekjóléti Szolgálatban nyilvántartott hátrányos helyzetű gyermekek száma drasztikusan lecsökkent az elmúlt év során. A dokumentumok, törvények elemzésével ennek okára szerettem volna választ kapni. Saját feltevésem alapján a hátrányos helyzetű gyermekek számának csökkenése ahhoz a törvénymódosításhoz köthető, mely szerint az érintettnek kérvényeznie kell, hogy megállapítsák azt, hogy „HH”-s vagy „HHH”-s gyerekről van szó, vagyis hogy jogosult a támogatások igénybe vételére.

Konkretizálva egy beiktatott kormányrendeletéről van szó, mely 2013. szeptember hó első napjától lépett hatályba. Szeretném idézni a 149/1997. (XI.10.) Korm.rendelet (a továbbiakban: Gyer.) ide tartozó részletét:

„XI/A. Fejezet

A hátrányos, halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása

83/A. § (1) A hátrányos, halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása iránti kérelmet a 3. számú melléklet szerinti formanyomtatványon kell benyújtani

a) a 3. számú melléklet A) és B) lapjának együttes kitöltésével, ha a gyermek rendszeres kedvezményre való jogosultsága a kérelem benyújtásának időpontjában nem áll fenn, illetve a megállapítása iránt eljárás nincs folyamatban,

b) a 3. számú melléklet A) lapja „I) Személyi adatok” 1-3. pontjának és a 3. számú melléklet B) lapjának kitöltésével, ha a gyermek rendszeres kedvezményre való jogosultsága a kérelem benyújtásának időpontjában fennáll.

(2) A települési önkormányzat jegyzője a gyermek, nagykorúvá vált gyermek hátrányos, halmozottan hátrányos helyzetének fennállását

a) a szülő, családbafogadó gyám alacsony iskolai végzettsége tekintetében a gyermeket együtt nevelő mindkét szülő, a gyermeket egyedül nevelő szülő, a családbafogadó gyám iskolai végzettségre vonatkozó önkéntes adatszolgáltatása,

b) az alacsony foglalkoztatottság tekintetében az Szt. 18. §-a alapján vezetett nyilvántartása vagy az Szt. 33. §-a szerinti ellátásra való jogosultság hiányában az állami foglalkoztatási szervnek a gyermeket nevelő szülők bármelyikének, a családbafogadó gyámnak az álláskeresőként történő nyilvántartásáról szóló igazolása,...”

(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700149.KOR)

A módosítás értelmében tehát egy kérelemnyomtatvánnyal egészült ki a hátrányos, halmozottan hátrányos helyzet fennállásának megállapítása, valamint azzal, hogy a helyzet feltételeinek meglétét miként lehet megállapítani. Önkéntes alapon zajlik az iskolai végzettségről szóló nyilatkozat megtétele. Az alacsony foglalkoztatottságot a jegyző nyilvántartásából, vagy a munkaügyi központ igazolása alapján igazolják, valamint az elégtelen lakáskörülmény az integrált településfejlesztési stratégia, ennek hiányában környezettanulmány alapján állapítható meg.

A 2013 szeptemberével járó változás tehát, - mely számunkra érdekes - hogy a jogosultnak kell kérelmet igényelni ahhoz, hogy megkaphassa az ezzel járó kedvezményeket. A jogosultak körének csökkenéséhez több elmélet is kapcsolható a törvényi változással összefüggésbe hozva. Az implicit szelekció elvének megvalósulása feltételezhető, vagyis az új kormányrendelet által történt módosítás során fellépő új feltételek nem eléggé ismertek, így a nem megfelelően tájékoztatott jogosultak köre be sem nyújtja a kérelmét, ennek következményeként kimarad az ellátásból. Az esettel kapcsolatosan a stigmatizálás/megbélyegzés tényének negatív hatásait is lehetne vizsgálni, mint lehetséges okot. Ugyanis a határozat előírja, hogy a kérvényben konkrétan meg kell fogalmazni a hátrányos helyzet okát, vagyis például az anya alacsony iskolai végzettségét. Ezt a kérvényt pedig magának az alacsony iskolai végzettségű anyának kell megírnia, aki

pontosan emiatt előfordulhat, hogy nem tudja a kérvényt, mint hivatalos dokumentumot megfogalmazni, s emiatt eszik a támogatástól.

Tervezett szempontomat kiegészítve azt a tényt figyeltem meg kutatásom során, hogy habár a hátrányos helyzetűek száma nagyságrendileg ugyanannyi kellene, hogy legyen, a törvényi változás miatt - mely sokak számára még ismeretlen, vagy nehezen elérhető, értelmezhető -, egy évet követően számottevően csökkent a nyilvántartott számuk az intézményben, azaz sokan elesetek ezáltal a nekik járó támogatásoktól.

A harmadik szempont alapján történő vizsgálat dokumentumai az esethez kapcsolódó Nevelési-gondozási tervek voltak. A megfogalmazott feladatokhoz viszonyítottam a kliens szükségletét, az elérendő célt, s annak megvalósításához szükséges eszközöket, ezek között azonban nincs kapcsolat, nem köthetőek egymáshoz. Továbbá a nevelési tervek konkrét magatartási szabályai olyan kötelezettségeket is írnak elő, amelyek a lejegyzett, ismert gyermeki jogokat sértik, azaz szemben áll azzal az alapelvvel, hogy elsősorban a gyermek mindenek felett álló érdekét tartsuk szem előtt.

Konkrét dokumentumrészlet alapján ismertetem szempontommal kapcsolatos megállapításaimat. A gyermeket védelembe vették 50 igazolatlanul mulasztott tanórai hiányzás miatt. A tapasztalatoknál megfogalmazták a tankötelezettség súlyos megszegését, mint okot, mely révén a gyermek ingerszegény, szociálisan veszélyeztetett helyzetben él. (Visszaulva a második vizsgálati szempontra, ez a megfogalmazás átöleli azokat a következményeket, melyekről hátrányos helyzetű gyermekek esetében beszélünk.) További okként az szolgált, hogy a szülők nem veszik figyelembe a gyermekük érdekeit. Erre következményként az előírt törvény alapján történt az intézkedés, vagyis a gyermeket védelembe vették, a családi pótlék természetbeni felhasználására kötelezték a családot egy eseti gondnok segítségével. (családi pótlék később iskoláztatási támogatás).

A Családgondozási-nevelési tervek magatartási szabályai a gyermeknek azt írta elő, hogy fogadjon szót a szüleinek, tegyen eleget az iskolai kötelezettségeinek - tehát járjon iskolába -, mindemellett segítsen otthon a ház körüli feladatok ellátásában.

A tervezés egyik alapkövetelménye, hogy tudatos, illetve célzott legyen, szintúgy a megválasztott módszerek is illeszkedjenek a célhoz, s legyen bennük ráció. Fontos, hogy ismerjük a kiinduló helyzetet, szintén, hogy az elérendő célt, amihez megfelelő módszert

kell hozzárendelnünk. Itt már akár megjelenhet az első nem megfelelés, hiszen az elérendő célkitűzés az állam által megfogalmazott kötelező eljárás minden egyes esetben, hogy kezdjen el megint járni az iskolába, ami arra utal, hogy egységes megfogalmazásról van szó, mely nem egyéni szükségletre ad választ. A jelenleg felállított célból kiindulva következik már az, hogy a módszerek sem megfelelőek. További fontos tényező, hogy az alkalmazott módszerek nem sokrétűek, s a szükséglet kielégítésére sem adnak választ. A „mi van?“, „mit akarok?“, „mivel akarom?“, „hogyan akarom?“ kérdések nincsenek tisztázva.

Ezen elvekre alapozva nem tudom összekapcsolni az iskolai kötelezettség teljesítéséhez az otthoni házimunkák elvégzésére kötelezést. Azaz a leírt cél, illetve a beavatkozásnál megfogalmazott intézkedések nem követik egymást ésszerűen.

A dokumentumokban előírt szankciók között több is megtalálható, így például az iskoláztatási támogatás felfüggesztése, vagy természetbeni folyósítása. A kutatás elején megjegyeztem, hogy első részét egy évvel korábban végeztem el. A kutatásom elemzésben ekkor a szankciókkal kapcsolatban kérdésessé tettem, hogy az iskolai hiányzáshoz mi alapján kapcsolták a családi pótlék folyósításának megszüntetését, hiszen ekkor még ezzel a névvel élt. Ez a családnak a gyermekek után járó támogatása volt, s nem kapcsolódott az oktatási intézmény tanóráiról történő igazolatlan mulasztásokhoz. A kutatás végéhez érve azonban át kellett írnom minden erre utaló részt, hiszen a jogszabályban ezt a felmerülő kérdést úgy oldották meg, hogy átnevezték iskoláztatási támogatásra, ezáltal már köthető lett egymáshoz a megfogalmazott probléma és annak a következménye, azaz a szankció, jelen esetben az iskolai hiányzás és az iskoláztatási támogatás folyósításának felfüggesztése.

Az esetekhez kapcsolódóan megfogalmazott magatartási szabályok, szankciók része több ízben is sérti a gyermeki jogok érvényesülését. Konkrét szankciók között szerepelt az iskoláztatási támogatás természetbeni folyósítása, tehát az összeget nem veszik el, azonban megszabják a kliens mire költheti ezt az összeget. Az ő érdeküket, autonómiájukat sértik meg azzal, ha előírják mire van szükségük. Tehát ez a szankció, még ha enyhébb is, mint a támogatás teljes összegű folyósításának a megszüntetése, ugyanúgy sérti a kliensek érdekeit.

A Család gondozási-nevelési tervek magatartási szabályaiban megfogalmazták, hogy a gyermek fogadjon szót szüleinek. A dokumentumokban a védelembé vétel okaként azt

írták, hogy a szülők nem veszik figyelembe a gyermek érdekeit. Az okhoz tartozó magatartási szabályok tehát ismét ellentmondásra épülnek, s nincs bennük ráció.

Herczog Mária (2001) kiemelte annak a fontosságát, hogy a gyermekvédelemben a gyermeket a korábbiaknál önállóbb szereplőnek kell tekinteni, és nagy jelentőséggel bír, hogy jobban tárgya, és kevésbé alanya legyen a vele kapcsolatos folyamatoknak. A gyermekvédelem rendszere külön kiemeli a gyermeki jogokat, illetve a gyermekvédelmi alapelveket, melyek között szerepel, hogy a gyermeknek joga van személyét és vagyonát érintő kérdésekbe beleszólni, s véleményét figyelembe kell venni. A gyermekvédelmi vonatkozásban alapvető változást idézett elő, hogy közismertté, illetve elfogadottá vált az a nézet, mely leírja, hogy a gyermekkor egy olyan időszak az ember életének, amely önmagában is fontos és értékelendő, s nem egyfajta túlélendő időszak, vagy a felnőtt korra való felkészülés, esetleg haszontalan időtöltések kora. Ezen kívül az is egyértelmű, hogy a gyermekkori szocializáció rendkívül meghatározza, s befolyásolja a felnőtt kor történéseit, életesélyeit.

Tehát a gyermek helyzetére vonatkozó értékelésnek, vagyis a nevelési tervekben szakember által megfogalmazottaknak, a gyermekkel kapcsolatos elvi és gyakorlati lépéseknek „gyermekjog” alapúnak kell lenniük, s figyelembe kell vennie az Egyezményt, ami ebben a felvázolt esetben nem valósul meg.

A Nevelési - Gondozási tervekben tehát sok esetben találhatunk eltérést az intézkedési indokok, a szükséges beavatkozások, illetve a kliens szükségletei között, mindezek azzal a következménnyel járnak, hogy a dokumentumokban megfogalmazott intézkedések nem a gyermek legfontosabb érdekeit veszik figyelembe, azaz nem minden esetben biztosítják a dokumentumokban a gyereki jogok érvényesülését.

A harmadik szempont vizsgálatához egy további esetet kapcsoltam, mely számomra azért vált érdekessé, mert a szakemberek tehetetlensége miatt nem volt biztosított a gyermeki jogok érvényesülése. Röviden az eset; a gyermek szülője súlyos pszichés betegségben szenved, amit ő nem ismer be magáról. Emiatt elhanyagoló nevelés valósul meg a gyermek irányában, a személyi jogok védelmére támaszkodva azonban a szakemberek nem kérhetik a szülőt az orvoshoz történő látogatásra, vagyis szakvélemény hiányában nem tudják a gyermeket védelembe venni, habár erre szükség lenne, tehát nem tudják a gyermek jogainak érvényesülését biztosítani, mert ebben az esetben ők is tehetetlenek. Az esetek dokumentumaiban az alábbiak olvashatók.

Azt határozták meg a Gyermekjóléti Központ dolgozói, hogy az anya pszichésen beteg, mely hatással van a gyermekére is, amit az iskola is jelzett nekik. Bár nem súlyos esetről van szó, de a gyermek veszélyeztetettsége az elhanyagoló nevelés miatt fennáll. A Gyermekjóléti Központ indítványozná a gyermek védelembe vételét, mivel azonban nincs orvosi szakvélemény, mely igazolná az anya pszichés betegségét, így nem tudják megvalósítani a védelembe vételt. A Gyermekjóléti Központ dolgozói felkérlik az anyát, hogy vegyen részt egy orvosi kivizsgáláson, azonban az anyának nincs betegségtudata, így elutasítja a felkérést.

Ehhez joga is van, hiszen az egészségügyi törvény kimondja, hogy nem lehet kötelezni az orvosi vizsgálatot. Konkrétan az 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről, „Az önrendelkezéshez való jog”, illetve „Az ellátás visszautasításának joga” bekezdésekből idéznék.

„15. § (1) A beteget megilleti az önrendelkezéshez való jog, amely kizárólag törvényben meghatározott esetekben és módon korlátozható.”

„(2) Az önrendelkezési jog gyakorlása keretében a beteg szabadon döntheti el, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve annak során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza, figyelembe véve a 20. §-ban előírt korlátozásokat.”

„20. § (1) A cselekvőképes beteget - a (2)-(3) bekezdésekben foglaltakra tekintettel, illetőleg a (6) bekezdésben foglalt eset kivételével - megilleti az ellátás visszautasításának joga, kivéve, ha annak elmaradása mások életét vagy testi épségét veszélyeztetné.”

„(2) A beteget, illetve a 22. § (2) bekezdés szerinti személyt az ellátás visszautasítása során nem szabad semmilyen eszközzel döntésének megváltoztatására kényszeríteni.”

(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700154.TV)

Tehát a szakemberek nem tudják biztosítani a gyermek védelembe vételét, s a lejegyzett dokumentumokból kiderült, hogy ezzel meg is akad a folyamat, tehetetlenek ebben a helyzetben, s habár a gyermek jogainak védelmére törekednek, a jogszabályi keret itt nem engedi őket cselekedni a helyzet megoldása érdekében.

Következtetésként ezek alapján azt voltam le, mint érdekes ellentmondás, hogy az oktatási intézményben a mulasztott hiányzások miatt engedi, sőt kötelezi a törvény a gyermek

védelembe vételét, holott a szociális, illetve a kulturális terek kerülnek háttérbe. Viszont mikor az anya elhanyagoló nevelése miatt veszélyeztetve van a gyermek, s ténylegesen szükség lenne intézkedni a gyermek veszélyeztetettségének megszüntetése érdekében, akkor tehetetlenség jellemző, s nem átjárhatóak a jogszabályi, s a szakmai folyamatok.

Kutatásom összegzése

A kutatás végeztével azt állapítottam meg, hogy a szociális területen érvényes szakmai elvek követését, megvalósulását fölülírják az elsődlegesen iránymutató keretként működő jogszabályok. A törvényi alap segítségül kellene, hogy szolgáljon a szakembernek, ezzel ellentétben túlzott hangsúlyt fektetnek rá, ezáltal a gyakorlatban megvalósuló munka mérlege a szakmai elvek alkalmazásáról az egyszerűbb jogi folyamatok megvalósulására billen. Az önkéntességre, motiválásra építeni rendkívül fontos szakmai cél lenne, azonban a kötelező együttműködés érvényesülése a számottevő a valós munka során. A fontos gyermekvédelmi kategóriák, melyek meghatározzák a munka célját illetve menetét, bizonyos esetekben összeolvadnak, s a gyermekvédelmen belül, - melynek lényege, ahogy azt a neve is mutatja, a gyermek jogainak, érdekeinek az érvényesítése, illetve biztosítása, védelme - sem tudják a szakemberek minden esetben összeegyeztetni a jogszabályi alapokat a gyakorlati elvekkel.

Összefoglalás

A „Gyermekevételemben előforduló jogi és szakmai ellentmondások vizsgálata szociálpedagógus szemmel” című kutatásom elvégzését egy előzetes Gyermekjóléti Szolgálatban végzett kutatás inspirálta. Az előzetes kutatás során több olyan anomáliával is találkoztam, melynek kiinduló pontját a jogi szabályzás és a szakmai elvek ellentmondása képezte. Ezáltal fogalmazódott meg bennem az a cél, hogy saját magam által felállított szempontok révén több Gyermekjóléti Szolgálat működésébe is beleássam magam, s megvizsgálhassam egyrészt azt, hogy a szakemberek milyen dilemmahelyzetekkel találkoznak munkájuk során, másrészt pedig azt, hogy a gyakorlatban ezeket hogyan oldják meg.

A szakirodalmakban már vizsgált kérdéskörök, így például a kettős mandátum ténye, a kontroll és segítség dilemmája, a különböző szakmai-etikai kérdések, s a gyermekevételemben használt alapfogalmak boncolgatása kutatásom alapkövéül szolgáltak, és segítették annak megértését.

A két Gyermekjóléti Szolgálatban végzett kutatásom alapján megállapítottam, hogy a Gyermekjóléti Szolgálatokban folyó munka során a szakemberek rendszerint nem önkéntesen érkezett kliensekkel dolgoznak együtt, s az alapellátás keretében számos olyan intézkedés valósul meg, melynek prevenciós céllal az önkéntességre kellene épülnie, mégis kötelezéssel, s kontrollal társul a gyakorlatban. A veszélyeztetett, illetve a hátrányos helyzetnek nincs egységes meghatározása, azaz a törvény máshogy írja le ezeket a fogalmakat, mint ahogy a szakirodalmak, így a munka során sem egyértelműen tisztázott, hogy milyen esetben melyik fogalom, beavatkozás lenne a megfelelő. A szakemberek olyan szabályokat, feladatokat írnak elő az ellátásba vett gyermekeknek, melyeket az útmutató ajánl nekik, ezáltal nem feltétlenül alkalmazkodnak minden egyéni szükséglethez, vagyis a gyermek jogai sérülhetnek az érte folyó munka során, előfordulhat azonban az is, hogy éppen a szülőknek biztosított személyi jogok miatt nem tudják a gyermek jogait érvényesíteni. A három felállított hipotézisem tehát a kutatások alapján igaznak bizonyult.

Kutatásom továbbfejlesztését, kiterjesztését strukturált interjúkkal valósítanám meg. Az interjúkat az intézetekben dolgozó szakemberekkel végezném el, hogy megismerhessük az

ő rálátásukat is a helyzettel kapcsolatban, hiszen a munka formai része esetenként nem tükrözi a tényleges megvalósulást, s az ellentmondások vizsgálatánál, illetve a további dilemmahelyzetek keresésénél fontosnak tartanám az olyan szakemberekkel történő közös munkát, akik tapasztalataik révén tudnak nyilatkozni a témával kapcsolatban.

A további ellentmondásokat megvizsgálva azt a megoldási javaslatot tenném, hogy a törvények megalkotása olyan makroszinten történjen, hogy azok a szakemberek is részüket vállalják benne, akik tapasztalattal rendelkezve ajánlást tudnak adni a két tudományág harmonikus működésére.

Irodalomjegyzék

- 1991. évi LXIV. törvény a Gyermekek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről
Forrás: Internet: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99100064.TV
2014.05.20.
- 1997. évi XXXI. törvény a gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról
Forrás: Internet: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700031.TV#ljb445param
2014.09.27.
- 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről
Forrás: Internet: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700154.TV
2014.10.18.
- Alpár Vera (2010): *Dilemmák a szociális munkában*. Forrás: Internet: http://www.kepzesevolucioja.hu/dmdocuments/4ap/2_1853_016_101015.pdf
2014.09.02.
- Andok Ferenc és Tímár Szilvia (2002): *Dilemmák a szociális munkában. Esély*, 2002/4. 85-98. Hilscher Rezső Alapítvány, Bp.
- Az SZMM Gyermekek és Ifjúsági Osztály munkatársai (2010): *Az ifjúság nem társadalmi probléma, hanem a társadalom erőforrása. Család, Gyermekek, Ifjúság*, 2010/1. 21-35. CSAGYI, Bp.
- Fejes József Balázs és Józsa Krisztián (2005): *A tanulási motiváció jellegzetességei hátrányos helyzetű tanulók körében. Magyar Pedagógia* 2005/2. 185-205.
http://www.magyarpedagogia.hu/document/Fejes_MP1052.pdf
2014.11.05.

- Gakovic Dániel (2007): A tehetetlenség lehetséges okai a gyermekjóléti szolgáltatás területén. *Esély*, 2007/3. 110-123. Hilscher Rezső Alapítvány, Bp.
- Gál Antal, Orosz Lajos, Tolácziné Varga Zsuzsanna és Varga Beáta (2011): *Veszélyeztetettség fogalma, hatékony alkalmazásának szakmai megalapozása*. Forrás: Internet:
<http://szociologiaszak.uni-miskolc.hu/segedanyagok/veszelyez.pdf>
2014.09.28.
- Gazsó Ferenc (1976): *Iskolarendszer és társadalmi mobilitás*. Kossuth Kiadó, Bp.
- Herczog Mária (2007): *A gyerekek családból való kiemelésének – intézményi elhelyezésének – megelőzése, elkerülése*. Forrás: Internet:
http://pkg2009.gportal.hu/portal/pkg2009/upload/614923_1242719757_03795.pdf
2014.06.24.
- Herczog Mária (2001): *Gyermekvédelmi kézikönyv*. KJK-KERSZÖV, Bp.
- Huszár István (1982): A hátrányos helyzetűek Magyarországon. In: Halay Tibor és Kolosi Tamás (szerk.): *Társadalomszerkezet és rétegződés*. 125-145. Kossuth Kiadó, Bp.
- Kecskés Péter (2013): *A gyermekvédelmi szakellátások átszervezése*. Forrás: Internet:
http://www.tegyesz.hu/file/Gyermekvedelmi_napok/GYVN_2013/honlapra/konferencia/Dr_Kecskes_Peter_A%20gyermekvedelmi_szakellatasok_atszervezese.pdf
2014.09.10.
- Kiss Máté (2010): Hogyan határozhatóak meg a szakellátásba kerülés okai? Együttműködés a gyermekvédelemben I. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2010/3. 6-12. CSAGYI, Bp.

- Kozma Tamás (1975): *Hátrányos helyzet. Egy oktatásügyi probléma társadalmi vetületei. Korszerű Nevelés Sorozat.* Tankönyvkiadó, Bp.
- Papp János (1997): A hátrányos helyzet értelmezése. *Educatio*, 1997/1. 1-6.
<http://epa.oszk.hu/01500/01551/00011/pdf/209.pdf>
2014.09.07.
- Pataki Józsefné (2006): *A kettős mandátum, a kontroll és a segítség problematikája a szociális képzésben c. előadása.* Az Iskolaszövetség Tudományos Konferenciája 2006.október 12-13. Forrás: Internet:
<http://www.3sz.hu/bm/Tagszervezeteink/Iskolaszovetseg/konferencia/Pataki+%C3%89va.ppt>
2014.04.19.
- Szöllősi Gábor (2003): A gyermekvédelmi probléma, mint társadalmi konstrukció. In: *Esély* 2003/2. 75-95. o. Bp. Hilscher Rezső Alapítvány.
- Varga Aranka (2013): Hátrányos helyzet új jogszabályi környezetben. *Iskolakultúra*, 2013/3-4. 134-137.
http://epa.oszk.hu/00000/00011/00174/pdf/EPA00011_iskolakultura_2013_3-4_134-137.pdf
2014.09.21.